

Ankara Üniversitesi

Dil ve Tarih-Coğrafya

Fakültesi Dergisi

Cilt XIII. Sayı: 4

Aralık 1955

YUNAN DÜNYASI KARŞISINDA CICERO

Doç. Dr. SAMİM SİNANOĞLU

Memleketimiz adını Atatürk'ten aldığı büyük inkilâbı ile yirmi beş, otuz yıldan beri yüzünü batı medeniyetine, yeni bir hayata çevirmiş bulunuyor. Genç Cumhuriyetin genç nesillerine düşen çetin ve çetin olduğu nisbette şerefli vazife dehâ ile gösterilmiş olan yolda azim ve şuurla yürümektir. Gözlerimizin önüne açılan dünyaya yalnız intibak ile kalmıyacağız, bu dünyanın bize hazır olarak sunduğu maddî imkân ve buluşlardan istifade etmekle yetinmiyeceğiz; aynı zamanda Avrupa'yı Avrupa kılan, onun özünü teşkil eden, asırlar boyunca gelişmiş manevî değerlerini, kültürünü benimsiyeceğiz. Ancak şunu hemen belirtmek lâzımdır ki, bu benimseme kayıtsız ve şartsız olmamalıdır. Bizler kaba, mazisiz bir topluluk olsa idik, batıyı maddî ve manevî bütün varlığı ile, olduğu gibi örnek alabilir, hattâ taklit bile edebilirdik. Halbuki bizim de bin yılları aşan bir tarihimiz, asırlardan miras kalan meziyet ve hususiyetlerimiz vardır. Şu halde dâva kanımızda mevcut olan asaletten zerre kadarını feda etmeden batı kültürünü içten tanımak, ondan istifade çarelerini aramak, varlığımızda bulunan cevheri işleyip değerlendirmek davasıdır. Hedef böylece tesbit edildikten sonra, takip edilecek yolların tayini meselesi kalır. Bu meselenin hallinde de, zannımca, en doğru şey insan aklının meydana getirdiği veya getirebileceği nazariyelere kapılmadan, hakikatin bir parçası, hakikatin kendisi olan tarihi tetkik etmek ve bizden önce yaşamış olan toplulukların benzer hallerde nasıl hareket ettiklerini, hareketlerinin yöneldiği istikamete göre ne gibi neticelere vardıklarını müşahade etmek ve ancak bundan sonra bir karara varmaktır.

Bizim gibi Yunanlıların ve Romalıların dilini, edebiyatını ve tarihini çalışanların hiç küçümsenmiyecek bir vazifemiz de muhakkak ki *ele aldığımız mevzuları, ilmî metottan ayrılmamak şartı ile, kendimize has bir gö-*

rüşle incelemek, mensup olduğumuz cemiyetin faydalanabileceği her nokta üzerinde bilhassa durmak, bilhassa bu maksatla çalışmaktır. Gerek Yunan gerek Roma âlemi istifademiz için tahmin edildiğinden çok zengin birer kaynak teşkil eder. Bundan başka bu iki âlemi karşı karşıya koyarak aralarındaki münasebetleri tetkik etmek, uzun asırlar yalnız çiftçilik ve askerlikle meşgul olmuş olan Romalıların parlak bir medeniyete sahip olan Yunanistan'dan en çok kültür sahasında neleri nasıl aldıklarını görmek, Roma'da geleneğe sımsıkı bağlı kalmak isteyenlerle yenilik taraftarı olanlar arasında geçen şiddetli mücadelenin muhtelif safhalarını birer birer takip etmek, neticede iki zıt cereyandan hiçbirinin galip gelmediğini, ancak bunların çarpışmasından Roma vatandaşlarının yeni ve yüksek bir kültür seviyesine kavuşarak, hattâ örnek tuttıkları Yunan medeniyetini geliştirdiklerini ve silâhlarının kudreti ile dünyaya yaydıklarını görmek bizler için faydasız değildir. Romalılarda bu mücadele Tarentum şehrinden Roma'ya esir olarak gelen Yunan Andronikos'un Homeros'un Odyssea'sını tercüme etmesi ile başlar, Roma edebiyatının en büyük simaları olan Vergilius ve Horatius'un ölmez eserlerini meydana getirmeleri ile sona erer: iki tarih arasında hemen hemen iki buçuk asırlık bir aralık vardır.

Şimdi yukarda tesbit ettiğimiz çerçeve dahilinde Cicero'nun Roma kültür tarihinde oynadığı büyük rolü teferrurata girmeden izaha çalışalım. Adı ve ünü iki bin yıldan beri yaşamakta olan, M. Tullius Cicero'yu tanınmış bir italyan filologu "başkalarının sayfaları arasında yazan, başkalarının fikir ve düşünceleri arasında düşünen" bir kişi olarak tarif etmiştir. Gerçekte hatip, siyaset adamı ve filozof olan Cicero Roma dünyasının en orijinal simalarından sayılamaz. Kendisi muhakkak derin fikirli olmaktan ziyade geniş kültürlü bir insandı: siyaset sahasında sürükleyici bir *leader* olmadığı gibi, edebiyat sahasındaki faaliyeti de yaratıcı olmaktan ziyade yayıcı olmuştur. Ancak keyfiyetin bu merkezde oluşu, sayılamıyacak kadar çok sayıda eser vermiş olan bu adamın hem vatandaşlarına hem (dolayısı ile) sonraki insan nesillerine büyük hizmetlerde bulunmadığını ifade etmez. Bilâkis bu hizmetler pek çoktur. Bunları birer birer saymadan evvel Cicero'nun yaşadığı devrin tarihi mevkiini ve kültür vaziyetini iki kelime ile hulâsa etmiye çalışacağım. Böyle bir açıklama zannımca elzemdir, çünkü muhit ile şahsiyet birbirinden ayrı mütalâa edilmesi mümkün olmayan, biri diğerine karşılıklı olarak tesir eden unsurlardır. Bu itibarla, uğradığı feci akıbeti düşünerek "Cicero başka bir devirde yaşamalı idi" diyenler yanılırlar. Eğer Cicero başka bir devirde yaşasa idi, ne olacağını bilmiyorum, ama, muhakkak bir şey varsa, o da Cicero'nun Cicero olamayacağıdır. Cicero (İ.ö.) 106 yılında doğmuş, 43 yılında ölmüştür, yani diktatör Caesar'ın çağdaşıdır. Hayatı Roma tarihinin en buhranlı yıllarına raslar. Netekim Etrüsk hakimiyetinden önce İtalya yarımadasını zapteden ve Kartaca'lıları mağlup etmekle bütün Akdeniz havzasını ele geçirerek dünya imparatorluklarını kurmaya

muvaffak olan Romalılar için Gracchus kardeşlerin önyak oldukları reform hareketlerinin kana boğularak bastırılması ile Caesar Octavianus'un 31 yılında kazandığı Actium zaferi arasında geçen yüz yıl çok tehlikeli vaziyetler doğurmuştur: bir yandan siyasî partilerin, diğer yandan kurdukları ordulara dayanarak yükselip iktidarı ele geçirmek isteyen şahsiyetlerin mücadeleleri, İtalya'lıların ayaklanması, Pontos ve Armenia kırallarının Roma'nın en zengin eyaletlerini tehdit etmesi, suikast ve suikast teşebbüsleri çok kahramanlıkla kurulmuş olan imparatorluğun daha ziyade içten çökmesi gibi elim bir akibetle neticelenebilirdi. Bu sıralarda fazilet yolunu terkedip menfaat yoluna düşmüş bulunan Romalılar kendi kendilerini idareden âcizdiler. Eski cumhuriyet müesseseleri artık imparatorluğun idaresine kifayetsizdi. Hulâsa Roma cemiyeti temellerinden sarsılmakta idi.

Gelelim aynı devrin kültür vaziyetine. Fertlerin mensup oldukları cemiyete ve o cemiyetin hayat şartlarına, ister bunlara tesir ederek ister bunların tesiri altında kalarak, bağlı bulunan kültürün yani manevî hayatın arzettiği manzara yukarıda belirttiğimiz siyasî-içtimaî vaziyetin arzettiği manzaradan daha ümit verici olmaktan uzaktır. Manevî hayatı en berrak bir şekilde aksettiren edebî faaliyet aynasında şu hakikat göze çarpmaktadır: Romalılar hemen hemen her sahada Yunan tesirinin tazyiki altındadırlar. Gerçi Cato'nu gösterdiği yoldan yürüyerek bir çok Romalı, hattâ eski bir âdete bağlı kalıp "yıllıklar" yazmaktadır; ama bunların yanında yaşadıkları zamanın tarihini ve kendi hatıralarını yazarlarken Yunan tesirinden azade olmayan kişiler de vardır: ne berikilerin, ne de ötekilerin yazdıkları eserler büyük değeri haiz değildir, çünkü ruhlar henüz bulanıktır. Romalılar için tarih nevi kadar "millî" bir nevi teşkil eden hitabet sahasında da Yunan tesiri kendisini hattâ daha bariz bir şekilde gösterir: eski ile yeni, Romalı ile Yunan mücadelesinden artık eser kalmamaştır: çatışma Asya üslûbu taraftarları ile Attika üslubu taraftarları arasında cereyan etmektedir: Lysias ve Hypereides olmak isteyenler var, Gato olmak isteyenler yoktur. Şairlere gelince, bunların üzerinde çağdaş Yunanistan'ın baskısı aşırı denebilecek bir hal almıştır; Kallimakhos'u, Euphorion'u, aralarında yaşayan İznik'li Yunan Parthenios'u örnek alan Laevius, Valerius Cato, Helvius Cinna, Cornelius Gallus gibi içlerine çekilen, içinde yaşadıkları cemiyetin ve zamanın dışında kalan "yeni şairler" (neoteroi) türemiştir. Eski gelenek bağlarının çözülmesi ile istikametsiz kalan cemiyet, içinde çalkandığı fırtınadan masun kalmak maksadı ile tanrıları yıldızlar arasındaki boşluklara setreden Epikuros'un doktrinine kendilerini seve seve kaptırmışlardır.

Muhiti bu şekilde tayin ve kısaca tasvir ettikten sonra, Cicero'nun muhiti ile münasebetleri neden ibarettir? Cicero muhitinden ne almıştır? Muhitine neler kazandırmıştır? İşimizi kolaylaştırmak için evvelâ Cicero'nun edebî faaliyetini mutat olan bölümlere ayıralım:

- 1 — Manzumeleri ve tarihî - coğrafi eserleri,
- 2 — Nutukları ve hitabet hakkındaki eserleri,
- 3 — Felsefî eserleri.
- [4 — Mektupları.]

Bu tasnifin bizde daha ilk bakışta uyandırdığı intiba Cicero'nun hem Yunan hem de Roma âlemine mensup olduğu, karşımızda her iki âlemin mümessili olarak bulunduğu intibadır. Ve gerçekte de böyledir: Cicero Roma'da değil, Roma'nın güneyinde küçük Arpinum kasabasında doğmuştur. Yeniliğin, her zaman ve her yerde ilkin büyük merkezlerde meydana gelip veya tutunup geliştiği, aksine eski âdet ve geleneklerin durgun köşe bucak muhitlerinde daha geniş bir hayatîyet gösterdiği her gün görülen hakikatlerden olduğu doğru ise, bu keyfiyetin, yani Cicero'nun bir kasabada doğmuş olması muhakkak surette onun ruhunun ve zihninin ilk gelişmesine muayyen bir şekilde tesir etmiştir. Şunu unutmamalı ki geçmiş çağı yaşamak ve yaşatmak hususunda en başta gelen Vergilius ile Livius Roma'dan uzakta doğmuş, memleketlerinin saf kaynaklarından kuvvet alarak yetişmiş taşra çocuklarıdır. Cicero'nun şuuru altına kuvvetle işlenmiş olan bu ilk tesire, aradan çok geçmeden kendisi Roma'ya tahsile gittiği zaman, yeni muhitten fıskıran ikinci bir tesir inzıam etmiştir. Bu "ikilik" onun daha sonraki tahsilinde de görülmektedir: bir Romalının esas terbiyesini teşkil eden hitabet ve hukuk bilgisini elde etmek için yine Roma âdetlerine uygun olarak forum'da Crassus ve Antonius gibi büyük hatipleri dinlerken, augur Q. Mucius Scaevola ve aynı adı taşıyan pontifex ile temasta bulunurken muhtelif cereyanlara mensup Yunan filozoflarının ve hitabet hocalarının da derslerini takip ediyor. Tahsilini ikmal etmek için, bizim bugün Avrupaya gittiğimiz gibi, Yunanistan'a Anadolu'ya ve Rodos'a gidiyor. Romalı şair Accius'a hürmet ettiği gibi, Yunan şairi Arkhias'ı takdir ediyor, onunla dost oluyor... İki nevi kültürün iki nevi mahsul vermesi gayet tabîîdir: işte onun için Cicero'nun Glaucus, Thalia, Alcyon adlı manzumeleri, Aratos'tan yaptığı tercüme gibi, hellenizm çağı sanatından ilham alarak meydana getirdiği gençlik eserleridir: sonraları yazdığı ve mevzuu tarihî mahiyette olan Marius, De consulatu suo, De temporibus suis adlı manzumeleri ise Cicero'nun vaziyetinde ve çalışma istikametinde hayli değişikliğin vücuda geldiğini gösteriyor. Aynı tezadı gene kendisinin küçük çapta yazdığı bilinen tarihî ve coğrafi eserlerinde de görmek mümkündür. Netice olarak diyebiliriz ki bu sahalarda Cicero, bir iki kıpırdanma alâmeti göstermiş olmasına rağmen, muhitin tesiri altında kalmış, ona kendinden bir şey vermemiş, bir ilerleme kaydettirememiştir. Bu nevi bir başarı ancak onun ölümünden bir kaç yıl sonra parlamaya başlayan Augustus devrinin büyük şairlerine nasip olacaktır.

Ancak bir kişinin, ne kadar büyük olursa olsun, el attığı her sahada muvaffakiyet göstermesi insanlık tarihinde pek nâdir raslanan vakalardandır. Cicero ise bir dâhi değildir. Böyle olmakla beraber, içinde yaşa-

yan ve, her türlü yabancı tesirlere rağmen, kalbinde hiç bir zaman hayatiyeti eksilmiyen Romalı ruhu onu başlıca faaliyet gösterdiği diğer iki sahada bir çok büyük insanların daima gıpta edecekleri yüksek şerefli mevkilere yükselmiştir: hatip ve filozof Cicero'yu kastetmek istiyoruz. Önce hatipten bahsedelim.

Ölümünün üzerinden daha yüz elli yıl geçmeden Cicero adı ile belâgat kelimesi sinonim olmuştur (Quint. X 1,112: *apud posteros id consecutus, ut Cicero iam non hominis nomen sed eloquentiae habeatur*). Bu hükme sonra gelen bütün nesiller hemen hemen-istisnasız bir şekilde iştirak etmişlerdir. Bizzat Cicero, faaliyetini felsefî çalışmalara hasretmek zorunda kaldığı bir zamanda, bunu müdrik olarak, bilhassa belirtmekte, hayatını harca-yarak eriştiği birincilik mevkiini haklı olarak işgal ettiğini iddia etmektedir (*de off. I 1, 2: nam philo sophandi scientiam concedens multis, quod est oratoris proprium, apte distincte ornateque dicere, quoniam in eo studio aetatem consumpsi, si id mihi adsumo, videor id me iure quodam modo vindicare*). Gerçekte Cicero ömrünü hitabete hasretmiş, belâgatini de hür cumhuriyetin selâmeti uğruna kullanarak canını feda etmiştir. Ancak uğradığı fecî akıbeti hatırlayarak onun yanılmış bahtsız bir kimse olduğunu düşünmek insan hayatını zamanın ve mekânın dar çerçevesinden çıkarmayıp, ona bir manevî değer veremiyenlerin kârıdır: söz kudretine güvenen Cicero'nun Antonius'un silâhları ile öldürüldüğü bir hakikat ise, Octavianus'un Actium ve İskenderiye savaşlarında kazandığı zaferle biraz da Cicero'nun intikamını aldığı aynı şekilde bir hakikattir. Fakat mühim olan bu değil, Cicero'nun bugün dahî yaşamasıdır. Burada Cicero'nun söylediği ve yazdığı yüzden fazla nutuktan, bu arada refleks bir faaliyete girişerek hitabet hakkında meydana getirdiği şu veya bu değerli eserinden, erişilmez üslubunun hemen hemen her devirde ne kadar itibar gördüğünden, Hıristiyan yazarları üzerindeki tesirinden, Petrarca ve diğer humanistler tarafından ne kadar sevildiğinden ayrıca bahsetmeme lüzum yoktur. Cicero bu büyük, ehemmiyeti itibarı ile şahsını aşan ve yalnız kendisinin mensup olduğu cemiyeti değil, bütün insanlık tarihini ilgilendiren muvaffakiyetini Yunan retoriğine, Yunan terbiye ve kültürüne borçlu olduğu kadar kendi kabiliyetine, vatan sevgisine ve Romalı hislerine borçludur. Bu iddiamızın mahiyeti hakkında bir fikir vermek üzere bizzat Cicero'nun 46 yılında Romalı hatipler üzerine yazdığı Brutus adlı eserinin bir yerinin tetkikine geçeceğiz (*Brut.253 v.d.*). Burada Cicero ve dostlarından Atticus ile Brutus'u sevinç içinde görüyoruz. Atticus, Caesar'ın yüksek belâgatini anıp onun dil sahasındaki çalışmalarını övdükten sonra, Galya fatihinin (Alpler'i aşarken yazdığı *De Analogia* adlı eserinde) Cicero hakkında kullandığı ve bunun çok iftihar edeceği bazı sözleri tekrarlıyor. Caesar'ın nazarında Cicero "Lâtin dilinin zenginliğinden en çok istifade etmesini bilmiş olan, hattâ dilin zenginliğini meydana koyan ve bunu yapmakla Roma adını ve şerefini yükseltmek hususunda emeği geçmiş olan" zattır (*princeps copiae atque inventor bene de nomine ac dignitate populi Romani meritis*). Brutus Caesar'ın

sözlerini tahlil ederek, *princeps atque inventor* sözleri ile anılmanın gayet şerefli bir şey olduğunu, fakat *bene de nomine ac dignitate populi Romani meritis* şeklindeki ifadenin daha da üstün bir methiye addedilmesi gerektiğini ileri sürüyor ve Yunanlılardan örnek alıp onların yarattıkları eserlerden üstün eserler yaratarak kendileri de sonraki nesillere örnek olmak gayesi ile yaşayan ve çalışan Romalılara has bir fikre temasla "*quo enim uno vincebamur a victa Graecia, id aut ereptum illis, aut certe nobiscum communitum*" aynı eser, 254), bizim dilimizle "Ram ettiğimiz Yunanistan'ın bize muzaffer olduğu bir şey vardı: o da ya ellerinden alınmış, yahut ta, hiç değilse, bizim de müşterek malımız olmuştur" diyor. Bunlar Romalı gururunun şahlanarak söylettiği haklı sözlerdir.

Bu sözleri takip eden kısım da, biraz ileride Cicero'nun felsefi sahadaki faaliyetinin mahiyeti hakkında ifade edeceğimiz görüşü aydınlatması bakımından gayet ilgi çekicidir. Kısaca gözden geçirelim. Cicero, gene Brutus'u konuşturarak "*Hanc...gloriam testimoniumque Caesaris...triumphis multorum antepono*" yani "Bu şanı ve Caesar'ın şahadetini birçok kimselerin zafer alaylarına tercih ederim" dedikten sonra, sözü bu sefer bizzat kendisi alarak: "Evet" diyor "eğer bu Caesar'ın bir iltifatı değil de, onun nasıl düşündüğü ise, haklısın. Çünkü lâtin dilinin söz zenginliğine yalnız değerini veren değil, aynı zamanda onu yaratan biri varsa, bu zat, kim olursa olsun, Roma şerefine daha yüksekler erişmesine muhakkak ki Ligur'ların kalelerini zaptedenlerden çok daha geniş ölçüde medar olmuştur... Tanrıların ilhamı ile desteklenen bazı büyük kumandanlar, bilgece hareket ederek, harpte veya sulhta devleti selâmete erdirmişlerdir. Bunlar hariç, büyük bir hatip ufak tefek kumandanlardan kat kat üstündür. 'Ama bir kumandan daha faydalıdır' diyen olacaktır. Bundan kim şüphe edebilir? Ancak ben iki kale zaptedip zafer töreni kutlaktansa, L. Crassus'un M'. Curius için söylediği nutuk gibi bir nutku söylemiş olmayı tercih ederim. 'Ama Ligur kalelerinin zaptı devlet için M'. Curius'un müdafaasından daha mühimdir' diyeceksiniz. Doğrudur. Sizinle aynı fikirdeyim. Fakat Atinalı vatandaşlar için de oturdukları evin çatısının sağlam olması Athena tanrıçasının fil dışından yapılmış gayet güzel heykelini seyretmekten daha mühimdir. Buna rağmen ben istediğim kadar usta bir dülger olmaksansa, Pheidias olmayı tercih ederim. Demek oluyor ki *kişi sağladığı faydaya göre değil, kendi gerçek değerine göre tartılıp takdir edilmelidir...*". Evet, böylece Cicero söylenmesi gereken sözü nihayet söylemiştir: manevî değerler bazı maddî faydalardan üstündür; insanın maddî hayatı üstünde bir de, onu gerçekten insan kılan, manevî hayatı vardır.. maddî faaliyetlerin yanında bir de manevî faaliyetleri olmalıdır. İnsan mensup olduğu cemiyete yalnız kolunun kuvveti, kılıncının keskinliği ile değil, kafası ile ve zihnî çalışmaları ile de fayda temin etmelidir.

Bu temel fikrin Arpinum'lu mütefekkirde arızî olduğunu sanmak yanlıştır. Onun hemen hemen her felsefi eserinin ve bazı nutuklarının giri-

sinde söylemekten usanmaması, daha pek küçük yaşta felsefi bilgiye büyük ehemmiyet vererek onunla meşgul olmuş olması kendisinde bu temayülün köklü olduğunu gösterir. Cicero'nun ilk gayesi muhakkak ki felsefeyi kendi hatip faaliyetine destek yapmaktır. Fakat çok geçmeden, felsefi çalışmaların insan için ne büyük nimet teşkil ettiğini idrak etmiştir: 60 yılında üç kitap halinde tamamladığı *De consulatu suo* adlı manzum eserinde kendisinin ortaya bir ana fikir attığını görüyoruz: "*Cédant arma togae, concedât laurea laudi*" mısraı bu fikrin özünü ifade eder.. *arma* ile (silâhla) *toga'yı* (sivil elbise'yi) *laurea* ile (zafer kazanan kumandanların başını süslüyen defne çelengi ile) *laus'u* (medenî hayatta başarılı iş görüp cemiyete emeği geçenlerin gördükleri itibar ve takdiri) karşı karşıya koyan ve *toga* ile *laus'a* üstün kıymet biçen bu mısraın, meselenin polemik ve kendine iftihar payı çıkarma tarafı hariç, her şeyden önce Cicero'nun insanî görüşünü ifade etmesi dolayısı ile derin bir mâna taşımaktadır.

Cicero bu fikri yalnız beyan etmek ve beyan ettikten sonra maruz kaldığı şiddetli hücumlara karşı uzun yıllar müdafaa etmekle kalmamış, kuvveden fiile de geçirmesini bilmiştir. Onun bütün mütefekkir faaliyeti bunu göstermekle beraber felsefi eserleri bilhassa belirtmektedir. Bu eserleri ile Cicero Romalılara felsefe âleminin kapılarını açmaya muvaffak olmuştur. Böylece vatandaşları için tarihin yanına hayatın öğreticisi olarak felsefeyi katmıştır. Romalılar bir manevî âlemden mahrum kimseler değildiler: geleneklerine bağlı kalarak, kendilerinden önce yaşamış olan atalarının dünyasını kendilerine mal etmişlerdi. Ancak ilham ve feyiz alacakları saha mekân bakımından İtalya topraklarına, hattâ bu toprakların yalnız küçük bir kısmına inhisar etmekle kalyordu; zaman bakımından da yalnız birkaç asrın içine kapanıyordu. Cicero bu muvaffakiyetli teşebbüsü ile vatandaşlarına Yunan âleminin ufuklarını da tamamen ve tam bir şuurla açmış oluyor. Ancak düsturları *Primum vivere* yani gerçeğe, hayata bağlılık olan Romalı karakteri ile Yunan damgasını en bariz şekilde taşıyan felsefi çalışmayı, yani nazârî sahada faaliyeti Cicero nasıl telif edebilmiştir? Hemen şunu belirtelim ki bu sahada çalışması meselâ bir Aristoteles'inkine benzemez. Cicero felsefeyi felsefe için ele alanlardan değildir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi, felsefe onun için belâgati destekliyecek bir disiplin, bir vasıtaadır: *maxima dicendi exercitatio* (*Tusc.* II 3,9); hatip için felsefi kültür elzemdir (*De orat.* III 56-75). Bu, güttüğü pratik gayelerin birincisidir. İkincisi, felsefenin *vitae dux* olduğuna kani bulunmasıdır. Gelelim felsefi eserler yazmakla uğraştığı zamanlara: *De re publica* ve *de legibus* adlı eserleri istisna edilirse, Cicero'nun hakikatte ne sayıca ne de ehemmiyetçe hiç küçümsenemeyecek eserleri Caesar'ın iktidarı katiyetle ele geçirdiği zamandan diktatörün öldüğü güne kadar devam eder: iki yıl kadar bir süre. Bu demektir ki Cicero ancak forum'un sükûta boğulduğu, kendisinin o silâhlardan kuvvetli belagatı ile vatanına faydalı olamayacağı zamanlarda bu işe girişmiştir. "Kaçak" ithamını her fırsatta reddeder, *otium'u* zorakîdir. Ancak bu fir-

sattan da istifade ederek vatandaşlarına bir hizmette bulunmak istemiştir. *De re publica* ve *de legibus* adlı eserlerini anarşi halinde bulunan Roma'da yaşayan hemşerilerinin, yollarına doğru bir istikamet verebilmeleri için yazdığı gibi, sonraki eserlerini, bir yandan kendini teselli etmek, bir yandan da çok faydalı olacağını tahmin ettiği felsefeyi yaymak maksadı ile büyük şevk ve heyecanla ele almıştır. Eserlerini bir gözden geçirecek olursak, bunların sarıh bir plâna uygun olarak yazıldığını görürüz: *Hortensius*: felsefeyi sevmiye teşvik; *Academica*: tanıma problemi; *de finibus* ve diğer eserlerinin ekseriyeti: en mühim ahlâk problemleri. *Hortensius* adlı eseri, ki bunu felsefeye giriş diye adlandırabiliriz, maalesef kayıptır. Böyle olmakla beraber muhteviyatı malûmdur. Burada insan için felsefe ile meşgul olmanın zarurî olduğu iddia edilmekte, insanların tabîi olarak saadete erişmek istedikleri, ancak saadetin ne olduğunu bilmediklerinden ekseriya ihtirasların girdabına kapıldıkları, böyle olmasa bile, ölüm korkusu ile hayatlarını berbat ettikleri anlatılmakta; insanı hayat yolunda ancak felsefenin kurtarabileceği üzerinde durulmaktadır, o felsefe ki insanı fazilete ve bilgiye götürür. Fazilet ile bilgi de manevî hayatın dayandığı en sağlam temellerdir.